

Юлія Рібцун

*доктор філософії в галузі педагогіки, старший науковий співробітник,
Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук
України*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ПРИ РОЗРОБЦІ ЗМІСТУ ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Науково-теоретичний аналіз літературних джерел із питань методики викладання образотворчого мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах виявив значну кількість напрацювань у цій сфері як теоретичного (монографії, навчально-методичні посібники тощо), так і практичного (підручники, робочі зошити, методичні рекомендації) спрямування (О. І. Коротєєва, Ю. В. Погоніна, М. І. Ростовцев, С. І. Сергєєв, Н. М. Сокольникова, І. А. Чумеріна, Є. В. Шорохов та ін.). Однак дослідження, присвячені розкриттю спеціальної методики викладання образотворчого мистецтва у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), розвитку художньо-мовленнєвої діяльності учнів із ТПМ повністю відсутні, так само як і відповідні підручники.

З метою розробки шляхів розвитку художньо-мовленнєвої діяльності школярів із тяжкими порушеннями мовлення нами було створено відповідне науково-теоретичне підґрунтя у вигляді авторської концепції художньо-мовленнєвого-розвитку, навчання та виховання учнів із ТПМ. Концепція розроблена відповідно до освітньої галузі «Мистецтво» та повністю узгоджена з вимогами Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. У структурі авторської концепції дотримана послідовність компонентів, визначених науковцями Є. В. Яковлєвим та Н. О. Яковлєвою, а саме: а) загальні положення із зазначенням основної мети та окреслених завдань; б) понятійно-категоріальний апарат; в) теоретично-методологічні основи у вигляді вихідних принципів і підходів; г) змістове-смісловне наповнення з розкриттям авторської моделі

технології реалізації психолінгвістичного підходу до розробки змісту художньо-мовленнєвого навчання школярів із тяжкими порушеннями мовлення; д) педагогічні умови можливої реалізації зазначеного підходу в умовах загальноосвітнього навчального закладу для дітей із ТПМ.

Нами було визначено поняття художньо-мовленнєвої діяльності як однієї з форм образного пізнання дійсності, що стимулює роботу обох півкуль головного мозку, формує творчий потенціал і ціннісне ставлення до оточуючого світу, здійснює мовленнєвий, емоційно-духовний та естетично-моральний розвиток, активізує художньо-естетичне сприймання, образне мислення, фантазію, інтуїцію, удосконалює просторову орієнтацію, ручну та дрібну моторику, збагачує емоційно-чуттєвий, мовленнєвий і когнітивний досвід, виховує естетичний смак. Було виокремлено компоненти розвитку художньо-мовленнєвої діяльності учнів із ТПМ і простежено взаємозв'язок навчально-методичного забезпечення в освітньо-виховній та корекційно-розвивальній роботі з дітьми зазначеної категорії.

Розроблений нами підручник «Образотворче мистецтво» для першого класу загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із тяжкими порушеннями мовлення повністю відповідає змісту авторської концепції художньо-мовленнєвого розвитку, навчання та виховання учнів із ТПМ і навчальної програми «Образотворче мистецтво» (Рібцун Ю. В. Навчальні програми «Образотворче мистецтво» (підготовчий, 1–4 класи) : комплект навч. прогр. для підгот., 1–4 кл. спец. загальноосв. навч. закл. для дітей із тяжкими порушеннями мовлення / за ред. Е. А. Данілавичюте. – К. : ДП «Укртехінформ», 2015. – 88 с.), затвердженої МОН України (наказ № 750 від 24.06.2015 р.).

З метою формування мотиваційної основи освітнього процесу усі навчальні завдання підручника об'єднують два персонажі – дівчинка Веселочка та хлопчик Олівчик. Кожен урок має певну тему, яка гармонійно поєднується з відповідною порою року. Урок починається з міні-бесіди та, найчастіше, з авторської віршованої мініатюри, в якій сконцентрована сутність теми, що вивчається, та зазначено основні мистецькі чи загальнонаукові поняття.

Запропоновані в підручнику запитання стимулюють учнів до висловлення власних міркувань і суджень, привертають увагу школярів до морфологічної, граматичної та фонетичної складових мовлення. Багато матеріалу, який вивчається, будується на основі протиставлення, з використанням слів-антонімів і паронімічних пар лексем, що дозволяє учням із ТПМ значно легше опановувати новими знаннями, активізує та збагачує їх словниковий запас.

На кожній сторінці підручника представлено багатий ілюстративний матеріал у вигляді фотографій, різножанрових і виконаних у різній техніці картин як вітчизняних, так і зарубіжних художників, зразків ліплення та аплікацій, що, в свою чергу, стимулює розвиток зорового сприймання, уваги та пам'яті школярів, активізує бажання висловлювати своє ставлення до мистецьких творів, навчитися гарно малювати, використовуючи різні техніки та матеріали. Щоб школярам було легше орієнтуватися на сторінках підручника, нами запропоновані зрозумілі умовні позначення, що символічно відображають зміст пропонованих завдань. Значна увага в підручнику приділена виробленню та дотриманню учнями правил безпечної поведінки з художніми інструментами та матеріалами.

На кожному уроці передбачено виконання додаткових практичних завдань у вигляді дослідницької діяльності, цікавих графічних вправ, що розширює світогляд школярів, удосконалює їх тактильне та зорове сприймання, ручну та дрібну моторику, формує діалогічне та монологічне мовлення. Творчі завдання в підручнику (як індивідуальні, так і колективні) запропоновані до виконання в ігровій формі, що стимулює мистецький пошук учнів із ТПМ, викликає бажання спілкуватися, проявляти та втілювати в роботах свої емоції та почуття засобами кольору, форми, використання художніх матеріалів, допомагає краще розуміти себе та інших. В підручнику нами пропонуються численні завдання, що стимулюють розвиток психомисленнєвої діяльності школярів засобом вироблення чуття кольору, форми, ритму, формування оптико-просторових і часових уявлень, удосконалення уяви, уваги та пам'яті.

Підручник на основі моделі діалогової стратегії педагогічної взаємодії, засобом використання ігрових персонажів, уведенням елементів пошуково-дослідницької діяльності та проблемного навчання шляхом створення і

розв'язання художньо-мовленнєвих ситуацій, стимулює роботу обох півкуль головного мозку школярів, формує творчий потенціал і ціннісне ставлення учнів із ТПМ до оточуючого світу, здійснює мовленнєвий, емоційно-духовний та естетично-моральний розвиток, активізує художньо-естетичне сприймання, образне мислення, фантазію, інтуїцію, удосконалює просторову орієнтацію, ручну та дрібну моторику, збагачує емоційно-чуттєвий, мовленнєвий і когнітивний досвід, виховує естетичний смак, спонукає до розгортання теоретичного рефлексивного художньо-мистецького мислення.

Як програми, так і підручник побудовані нами з урахуванням психолінгвістичного підходу до подолання мовленнєвих вад (Е. А. Данілавичюте, Ю. В. Рібцун, Є. Ф. Соботович, В. В. Тищенко, Л. І. Трофименко та ін.), що передбачає одночасне охоплення логокорекційною роботою як комунікативного, так і лінгвістичного компонентів мовленнєвої діяльності. До комунікативного компоненту мовленнєвої діяльності належить процес утримання складної багатоопераційної структури мовленнєвих дій, операції випереджувального синтезу (ймовірного прогнозування), аналізу та контролю (самоконтролю) на різних рівнях, що сприяє цілісному забезпеченню розвитку мовлення.

Вагомим підґрунтям для опанування школярами художньо-мовленнєвою діяльністю є вміння: 1) концентрувати увагу на зображенні, цілісно сприймати його зміст, запам'ятовувати окремі складові, їх просторове розташування; 2) порівнювати малюнки за технікою виконання, світловим, колірним рішенням, змістом; 3) аналізувати ілюстрації до художніх творів; 4) засвоювати та узагальнювати безпечні способи дій із художніми інструментами та матеріалами; 5) прогнозувати створення предметного чи сюжетного зображення; 6) синтезувати сформовані навички у власній практичній діяльності; 7) застосовувати навички поточного та кінцевого контролю на смисловому, зоровому, слуховому та руховому рівнях; 8) координувати ручну та дрібну моторику під час створення художніх образів.

Складовими лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності (за Є. Ф. Соботович) є розуміння мовлення, фонетико-фонематична, лексико-граматична складові, зв'язне мовлення. Без розуміння мовлення неможливе

подальше оволодіння навчальною, у т. ч. й художньо-практичною образотворчою діяльністю, тому на початкових етапах (особливо у підготовчому-першому класах), учитель має звертати увагу на засвоєння мистецьких термінів і понять на імпресивному рівні, на багаторазове повторення та закріплення навчального матеріалу школярами. Виправлення вад фонетико-фонематичної складової мовлення школярів відбувається не лише під час спеціальних корекційно-розвивальних занять, а й на кожному уроці зокрема. Завдяки тісній співпраці з учителем-логопедом учитель образотворчого мистецтва через «екран звуковимови» може бачити, які саме звуки кожен із учнів вже вміє вимовляти. Це допоможе створити мотиваційну основу для подолання мовленнєвих вад школярами та виробити адекватні вимоги до усних відповідей тих учнів, які ще не оволоділи в достатній мірі правильним мовленням.

Засвоєння нових лексем на уроці пов'язане із їх цілісним розумінням і розрізненням на слух тих фонем, які входять до їх складу. Тому так важливо для дітей із ТПМ навчитися порівнювати та диференціювати слова схожі за звучанням. Особливої уваги потребують ті слова, в назві яких наявні корелюючі звуки – наприклад, пейзаж або галерея тощо. Для кращого запам'ятовування та подальшого відтворення учнями буде корисним написання на окремій картці крупним шрифтом кожного нового терміна. Обов'язковим на уроці є доступне для школярів тлумачення значення лексем, складання речень із цими словами.

Результати створення та впровадження у навчально-виховний та корекційно-розвивальний процес закладів освітніх технологій реалізації психолінгвістичного підходу до розробки змісту художньо-мовленнєвого навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення сприяло всебічному гармонійному розвитку учнів початкової ланки школи, цілісному та комплексному подоланню мовленнєвих вад.